

Piotr Szkutnik

Zespół akt dekanatu szadkowskiego w zasobie Archiwum Diecezjalnego we Włocławku : Część II

Biuletyn Szadkowski 11, 37-52

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Szkutnik*

**ZESPÓŁ AKT DEKANATU SZADKOWSKIEGO W ZASOBIE
ARCHIWUM DIECEZJALNEGO WE WŁOCŁAWKU**
Część II

W artykule opisano pięć kolejnych jednostek archiwalnych (o sygn. 345–349), pozostałych po działalności kancelarii dziekana szadkowskiego. Dodatkowo zaprezentowano także pięć jednostek (o sygn. 46, 341–344) zachowanej dokumentacji z tej kancelarii¹. Omawiana dokumentacja jest przechowywana w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku w ramach grupy zespołów o nazwie *Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej*. Prezentując poszczególne jednostki, koncentrowano się głównie na treści dokumentów i ich pochodzeniu.

Jednostka o sygn. 345 została opisana w inwentarzu pt. *Akta dotyczące kongregacji dekanalnych z datami skrajnymi 1815–1867*. Oryginalny tytuł, znajdujący się na okładce jednostki, brzmi podobnie *Akta odbytych kongregacji*. Wewnątrz jednostki zachowano układ chronologiczny pism. Jednostkę tę stanowi poszyt w okładce z kartonu, składający się ze składek zszytych nićmi widocznymi na grzbiecie woluminu. Jednostka nie posiada ciągłej numeracji kart i rejestru dokumentów.

W poszycie znajdują się akta w postaci oryginałów pism kierowanych do dziekana głównie przez Konsystorz Generalny Kaliski, wyróżniające się nadrukami blankietowymi² (zob. fot. 1). Pisma te posiadają załączniki w postaci kopii. Jednostka zawiera również ponad 20 kurend dziekana oraz nieliczne

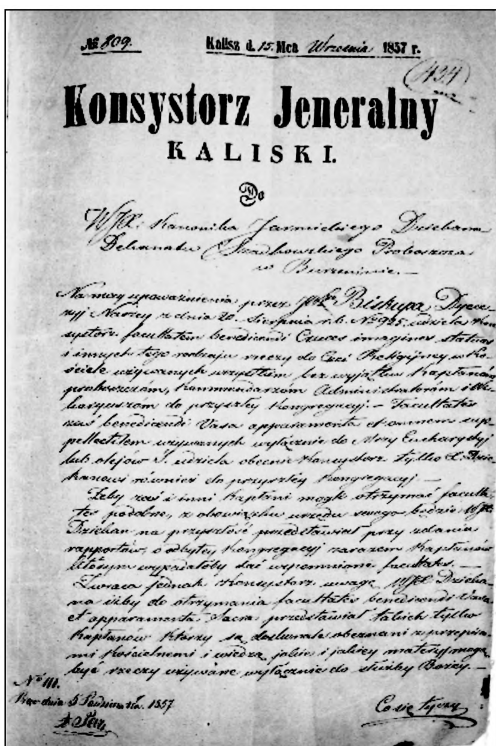
---

* Piotr Szkutnik, dr, adiunkt w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ P. Szkutnik, *Zespół akt dekanatu szadkowskiego w zasobie Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Część I*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 39–58.

² Por. A. Górak, *Rosyjska kancelaria akt spraw w urzędach lubelskiej gubernialnej administracji ogólnej w latach 1867–1918*, Lublin 2008, s. 310–314.

brudnopisy jego pism. Pisma spisano na papierze koloru białego, szarego, seledynowego i niebieskiego. Nie posiadają one jednolitego formatu. Na pismach znajdują się pieczęcie tuszowe (czarne) konsystorza. Części arkusza pism, spełniające w czasie przesyłki funkcję koperty, są opatrzone pieczęciami pocztowymi. Pod kurendami kilka razy została odcisnięta w czarnym tuszu pieczęć dziekana szadkowskiego. Na jednym z dokumentów znajduje się wyciśnięta przez papier pieczęć zapewne administratora diecezji warszawskiej i archidiecezji gnieźnieńskiej. Większość dokumentów sporządzono w języku polskim, jedynie jeden po łacinie.

Fot. 1. Pismo adresowane do dziekana szadkowskiego z nadrukiem blankietowym wystawcy, tj. Kontystorza Generalnego Kaliskiego

Źródło: Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADW1), Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, Dekanat szadkowski, sygn. 345, k. nlb.

Zawartość jednostki stanowią dokumenty związane z kongregacjami dekanalnymi³, rekolekcjami i egzaminami duchowieństwa. Znajdujące się w poszytcie kurendy dziekana dekanatu szadkowskiego, zwołujące kongregacje dekanalne, przedstawiają jej planowany przebieg. Zawierają podpisy odbiorców kurend, tj. rządców parafii w dekanacie. Kongregacje nie zawsze były zwoływane.

³ Kongregacje dekanalne – zjazdy duchowieństwa dekanatu. Zob. H. E. Wyczawski, *Kongregacje dekanalne w archidiecezji warszawskiej przed stu laty*, „Prawo Kanoniczne” (dalej: PK) 1968, R. 11, nr 3–4, s. 37–56; W. Jemielity, *Rekolekcje i kongregacje dekanalne duchowieństwa w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej*, PK 2002, R. 45, nr 1–2, s. 219–250.

Dziekan w kurendzie z 1863 r., choć odwołał zjazd księży, to jednak polecił duchowieństwu dokonać odpowiednich wpłat z nim związanych. W aktach znajduje się m. in. pismo Konsystorza Generalnego Kaliskiego, nakazujące odwołanie kongregacji.

Odbycie kongregacji wymagało zgody władz świeckich, czego m. in. dotyczy pismo biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej, polecające dziekanom informowanie naczelnika wojennego w Kaliszu o terminach kongregacji, a także o terminach odpustów parafialnych. Rozporządzenie to stanowi załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Kaliskiego. Znajdujące się w opisywanej jednostce reskrypty biskupa kujawsko-kaliskiego, jak i Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchowych, dotyczące organizacji rekolekcji i kongregacji, stanowią załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Kaliskiego. Pismo dziekana do naczelnika powiatu łaskiego zawiera prośbę o zgodę na odbycie rekolekcji i kongregacji w Łasku. W opisywanej jednostce znajduje się też pismo naczelnika powiatu łaskiego, informujące o braku przeciwwskazań przeprowadzenia w Łasku rekolekcji księży.

W poszycie znajdują się również pisma związane z opłatami, które wnosili duchowni podczas kongregacji, m. in. pokwitowania odbioru pieniędzy przez sędziego surogata Konsystorza Generalnego Kaliskiego za komendy⁴, aprobaty⁵, olej święty, rubrycele⁶ przesłane do dekanatu szadkowskiego; wykazy duchownych dekanatu, którzy podczas kongregacji wnieśli te opłaty, oraz pismo Konsystorza Generalnego Kaliskiego, informujące dziekana o przesłaniu aprobat i komend dla duchownych dekanatu z żądaniem przesłania należności za te dokumenty.

Dziekan informował zwierzchników o przebiegu odbytej kongregacji, świadczy o tym m. in. raport dziekana szadkowskiego do Konsystorza Generalnego Kaliskiego oraz pismo Konsystorza Generalnego Kaliskiego z żądaniem wyjaśnienia braków w raporcie dziekana z kongregacji.

---

⁴ Komenda – dokument, który uprawniał duchownego do przejściowego zarządzania probostwem, do czasu powierzenia tej placówki proboszczowi. Zob. S.[otkiewicz?], *Kommenda*, [w:] *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 10, Warszawa 1877, s. 542–543.

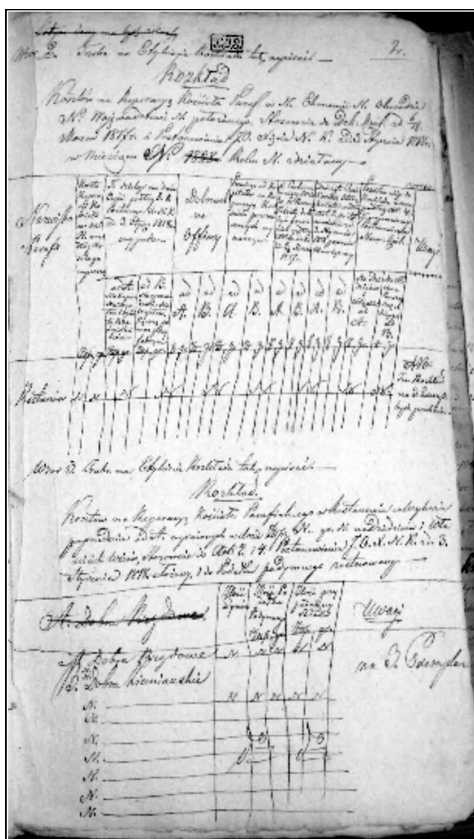
⁵ Aprobata udzielona spowiednikowi – uznanie kapłana przez miejscowego ordynariusza za uprawnionego do spowiadania. Zob. J. Kwolek, *Aprobata*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973, kol. 840.

⁶ Rubrycela – kalendarz liturgiczny, w XIX w. drukowany łącznie ze schematyzmami podającymi informacje statystyczne o diecezji. Zob. S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Część I: Rubrycele i schematyzmy diecezjalne. Zeszyt 1: Diecezja augustowska – archidiecezja krakowska*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1971, t. 23, s. 213–215.

W poszycie znajdują się także pisma związane z egzaminami duchowieństwa, m. in. instrukcja Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, pisma administratora archidiecezji gnieźnieńskiej i diecezji warszawskiej, biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej, dotyczące przeprowadzania egzaminów kandydatów na beneficja kościelne; pisma Konsystorza Generalnego Administratorialnego Kaliskiego, zawiadamiające o egzaminach na wakujące beneficja kościelne, a także informujące o wymaganych dokumentach, które należało w związku z nimi złożyć; pismo dziekana do gwardiana klasztoru bernardynów w Widawie w sprawie przeprowadzenia tam egzaminu z teologii; raporty dziekana do Konsystorza Generalnego Kaliskiego z przeprowadzonego egzaminu zakonników klasztoru bernardynów w Widawie oraz wykaz pytań na egzamin w języku łacińskim i polskim.

Jednostka o sygn. 346 została opisana w inwentarzu pt. *Akta dotyczące funduszy i dozorów kościelnych* z datami skrajnymi 1817–1865. Oryginalny tytuł, znajdujący się na okładce jednostki, brzmi podobnie *Akta t[yczące] s.[ię] fonduszków oraz dozorów kościelnych*. Najwcześniejszy dokument jest kopią (wypis z protokołu Sekretariatu Stanu Królestwa Polskiego z 6 marca 1817 r.). Wewnątrz jednostki zachowano układ chronologiczny pism. Jednostkę tę stanowi poszyt w okładce z kartonu, składający się ze składek zszytych nićmi widocznymi na grzbiecie woluminu. Jednostka nie posiada ciągłej numeracji kart. Na początku poszytu zamieszczono regest powstały jeszcze w kancelarii twórcy, zawierający opisy 46 dokumentów z lat 1817–1859. Wykaz dokumentów zawarty w rejestrze nie jest kompletny i nie odpowiada w pełni aktualnej zawartości poszytu. Wymienia m. in. pod nr 39 pismo naczelnika powiatu sieradzkiego, zawierające skład dozorów kościelnych w dekanacie oraz pod nr 46 protokół wyboru członków dozoru w Brzykowie, których brak w poszycie. Z kolei niektóre dokumenty posiadają te same numery, np. nr 44 posiada pismo naczelnika powiatu sieradzkiego, wzywające dziekana do zwołania zjazdu członków dozoru kościelnego oraz pismo Konsystorza Generalnego Kaliskiego, dotyczące kontroli skarbowej w klasztorach. Ponadto w rejestrze nie wykazano 11 dokumentów z lat sześćdziesiątych XIX w. wszytych na końcu woluminu.

W jednostce znajdują się akta w postaci oryginałów pism kierowanych do dziekana wraz z załącznikami, tj. kopiami zarządzeń. Jednostka zawiera kilka kurend dziekana i brudnopisów jego pism (zob. fot. 2). Kolor, format papieru i nadruki blankietowe są takie jak w poprzedniej jednostce. Poza rękopiśmienne dokumentami w poszyt wszyte są również przepisy prawne, wydane drukiem w Warszawie w 1824 r. pt. *Urządzenia tyżące się budowy oraz reparaeyi kościołów po parafiach katolickich*. Na pismach znajdują się pieczęcie tuszowe, takie jak w jednostce o sygn. 343 (bez poczty Łask), oraz pieczęcie naczelnika powiatu sieradzkiego. Dokumenty sporządzono w języku polskim.

Fot. 2. Paraf dziekana szadkowskiego ks. J. Gawelczyka odcisnię ty na brudnopisie jego pisma
 Źródło: ADWł, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, Dekanat szadkowski, sygn. 346, k. nlb.

Poszyt zawiera głównie przepisy związane z działalnością dozorów kościelnych⁷. Są to dokumenty dotyczące powoływania i funkcjonowania tej instytucji. Wśród nich znajdują się pisma Konsystorza Generalnego Łowickiego o ustanowieniu dozorów kościelnych nad budynkami kościelnymi i pobieraniu pokładnego⁸, jak i komisarza obwodu sieradzkiego w sprawie powoływania dozorów kościelnych oraz wyboru brakujących członków dozorów.

Większość dokumentów dotyczy podstawowego zadania dozorów kościelnych, tj. budowy i remontów nieruchomości kościelnych, np. ukaz carski w sprawie budowania i remontów kościołów, cmentarzy, plebanii; pismo komisarza obwodu sieradzkiego, dotyczące budowania i remontów budynków kościelnych, przesyłającego w kopii reskrypt Komisji Rządowej Wyznań

⁷ Dozór kościelny – instytucja nadzorująca majątek kościelny w poszczególnych parafiach, w skład której wchodził m. in. dziekan. Zob. W. Jemielity, *Dozory kościelne w Królestwie Polskim*, PK 1993, R. 36, nr 3–4, s. 171–184.

⁸ Opłata pokładnego za pochowanie ciała zmarłego była przeznaczana na utrzymanie cmentarza. Zob. J. Kukulski, *Państwo – chłop – kościół w okresie wielkich reform na ziemiach Królestwa Polskiego w latach 1768–1890*, Piotrków Trybunalski 2007, s. 335.

Religijnych i Oświecenia Publicznego w kwestii wypłacania diety i zwrotu kosztów podróży inspektorom budowniczym za wykonanie anszlagów⁹ koniecznych napraw kościołów w dobrach prywatnych; pismo Konsystorza Generalnego Kaliskiego, dotyczące wykazu wymagających remontu budynków kościelnych w dekanacie, przekazane podwładnym w postaci kurendy dziekańskiej; pismo Komisji Województwa Kaliskiego w sprawie utrzymywania budowli kościelnych w odpowiednim stanie; uwagi dziekana szadkowskiego nt. przeprowadzania budowy i naprawy kościołów; wzór do protokołu przed licytacyjnego, dotyczącego entrepryzy¹⁰ na naprawę kościoła; rozporządzenie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego w sprawie naprawy i budowy kościołów filialnych, stanowiące załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Administratorialnego Kaliskiego; rozporządzenie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego i biskupa kujawsko-kaliskiego, zobowiązujące parafian do ponoszenia kosztów naprawy i budowy budynków plebańskich, będące załącznikiem do pisma Konsystorza Generalnego Kaliskiego; reskrypt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego w kwestii wzywania asesora ekonomicznego do narad w sprawach budowy, naprawy budynków kościelnych w dobrach rządowych, stanowiący załącznik do pisma komisarza obwodu sieradzkiego; reskrypt Rządu Gubernialnego Warszawskiego, dotyczący obowiązku dokonywania drobnych napraw zabudowań kościelnych, zabezpieczających przed poważniejszymi uszkodzeniami, stanowiący załącznik do pisma naczelnika powiatu sieradzkiego; reskrypty Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych w sprawie ogłaszania licytacji na entrepryzy na budowę i remont budynków kościelnych.

Opisywane poszyt, podobnie jak jednostka o sygn. 344, zawiera również pisma związane z podatkami i ubezpieczeniem mienia. Kilka znajdujących się w poszytce rozporządzeń dotyczy zwolnień dóbr kościelnych od świadczeń na rzecz państwa, np.: reskrypt Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu w sprawie zwolnienia od opłaty podatku ofiary plebanów o niskich rocznych dochodach, stanowiący załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Administratorskiego Wakującego Biskupstwa Diecezji Kaliskiej; reskrypt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Oświecenia Publicznego w kwestii zwolnienia zabudowań plebańskich od kwaterunku, stanowiący załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Administratorialnego Kaliskiego; pismo komisarza obwodu sieradzkiego w sprawie zwolnienia dymów plebańskich od opłaty szarwarkowej¹¹.

---

⁹ Anszlag – kosztorys, wykaz kosztów, obliczenie wydatków. Zob. *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1, Warszawa 1900, s. 41.

¹⁰ Entrepryza, antrepryza – przedsiębiorstwo, dostawa, liwerunek lub przedsięwzięcie, zamiar, projekt. Zob. tamże, s. 42, 695.

¹¹ Szarwark – opłata uiszczana przez chłopów w zamian za ich powinności związane z naprawą dróg, grobli, mostów i młynów na obszarze gminy. Zob. T. Mencil, *Wieś pańszczyźniana w Królestwie Polskim w połowie XIX wieku*, Lublin 1988, s. 180–183.

Pisma dotyczące ubezpieczenia majątku kościelnego to m. in.: pismo Dyrekcji Generalnej Towarzystwa Ogniowego (względem sporządzenia podziału składek ogniowych przeznaczonych na zabudowania kościelne, pochodzących od kolatorów i parafian), stanowiące załącznik do pisma komisarza obwodu sieradzkiego; reskrypt Rządu Gubernialnego Warszawskiego w sprawie ubezpieczenia budynków w Towarzystwie Ogniowym; pismo naczelnika powiatu sieradzkiego w kwestii odszkodowania za spalone w pożarze zabudowania kościelne.

Pisma zawierają również regulacje dotyczące majątku kościelnego, np.: reskrypt Rządu Gubernialnego Warszawskiego (zobowiązujący beneficjentów do dbania o zachowanie w całości majątku kościelnego i o poprawę jego stanu), stanowiący załącznik do pism naczelnika powiatu sieradzkiego; ponadto pisma w sprawie losu majątku probostwa po śmierci duchownego, m. in. pismo komisarza obwodu sieradzkiego o obowiązkowej części majątku po zmarłych beneficjentach¹², reskrypty Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w kwestii spisywania inwentarza kościelnego po śmierci beneficjanta, reskrypt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchowych odnoszącej się do spadku po duchownych, stanowiący załącznik do pisma administratora diecezji kujawsko-kaliskiej.

Pisma znajdujące się w opisywanej jednostce dotyczą również innych kwestii, wśród nich np.: odezwa biskupa kujawsko-kaliskiego o sprawowaniu opieki nad ubogimi i przytułkami w parafii; reskrypt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchowych w sprawie przeprowadzania kontroli w klasztorach żeńskich, stanowiący załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Kaliskiego.

Informacje o dekanacie szadkowskim zawiera wykaz tabelaryczny kościołów, plebanii, cmentarzy zbudowanych, remontowanych lub wymagających remontu.

Jednostka o sygn. 347 została opisana w inwentarzu pt. *Akta dotyczące cmentarzy i ich funduszy z datami skrajnymi 1819–1859*. Oryginalny tytuł, znajdujący się na okładce jednostki, brzmi podobnie *Akta t[yczące] s.[ię] cmentarzy i ich funduszków*. Wewnątrz jednostki zachowano układ chronologiczny pism. Jednostkę tę stanowi poszyt w okładce z kartonu, składający się ze składek zszytych niemi widocznymi na grzbiecie woluminu. Jednostka nie posiada ciągłej numeracji kart i rejestru dokumentów.

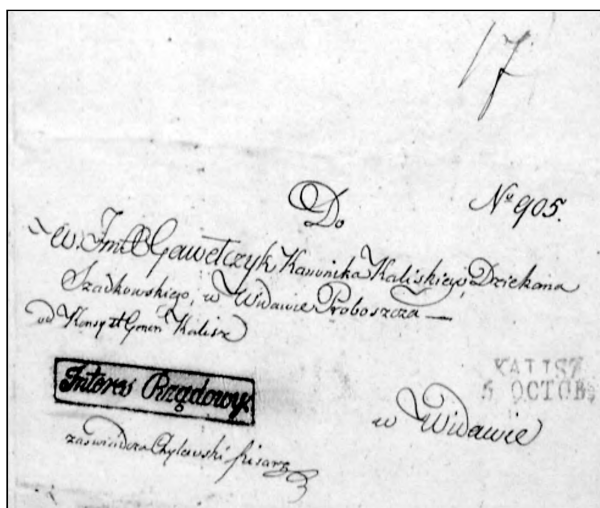
W jednostce znajdują się akta w postaci oryginałów pism kierowanych do dziekana wraz z załącznikami, tj. kopiami zarządzeń. Poszyt zawiera kilka kurend dziekana i brudnopisów jego pism. Kolor i format papieru, nadruki

---

¹² Fundusz tzw. czwartej części obowiązkowej – kwota uzyskiwana w wyniku obligatoryjnego potrącenia 25% z sumy pozostałej po zmarłych duchownych, a następnie umieszczana na oprocentowanej lokacie w Banku Polskim. Pieniądze te przeznaczano na konserwację budynków kościelnych. Zob. W. Jemielity, *Czwarta część majątku po zmarłych proboszczach w Królestwie Polskim*, PK 1994, R. 37, nr 1–2, s. 259–268.

blankietowe są takie jak w poprzednio opisanych jednostkach. Na pismach znajdują się pieczęcie tuszowe (zob. fot. 3) takie jak w jednostce o sygn. 343 (bez poczty Łask). Dokumenty sporządzono w języku polskim.

Fot. 3. Stemple pocztowe na kopercie pisma adresowanego do dziekana szadkowskiego
Źródło: ADWł, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, Dekanat szadkowski, sygn. 347, k. nlb.

Opisywany poszyt zawiera m. in.: pisma z Konsystorza Generalnego Kaliskiego (dotyczące zakładania nowych cmentarzy umiejscowionych w *polu* czy polecające uroczyste pochowanie kości zmarłych na terenach znajdujących się przy kościołach w dekanacie), wysyłane następnie przez dziekana podwładnym jako kurendy, zawierające podpisy odbiorców – rządców parafii w dekanacie; pismo naczelnika powiatu sieradzkiego w sprawie zakładania i przenoszenia cmentarzy w miejsca oddalone od centrów miejscowości, czego miał dopilnować dziekan.

Rządom parafii polecano wydzielanie części cmentarzy na pochówki dla innowierców, czego dotyczą np.: reskrypt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego (nakazujący, w przypadku pochówków osób prawosławnych, sprowadzania do ceremonii duchownego tego wyznania), stanowiący załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Kaliskiego; reskrypt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych w sprawie wydzielenia odrębnych miejsc na cmentarzach na pochówek zmarłych prawosławnych.

Dochodów z pokładnego dotyczą m. in.: pisma komisarza obwodu sieradzkiego, określające wielkość kwot z funduszu pokładnego lokowanych w Banku Polskim oraz dotyczące konieczności poświadczania rachunków z pokładnego również przez dziekana; reskrypt Rządu Gubernialnego Warszawskiego w spra-

wie terminu przesyłania rachunków z pokładnego, stanowiący załącznik do pism naczelnika powiatu sieradzkiego; reskrypt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchowych w kwestii opłat pokładnego; wzór wykazu ogólnego przychodów i wydatków z funduszu pokładnego w poszczególnych parafiach dekanatu (częściowo wypełniony).

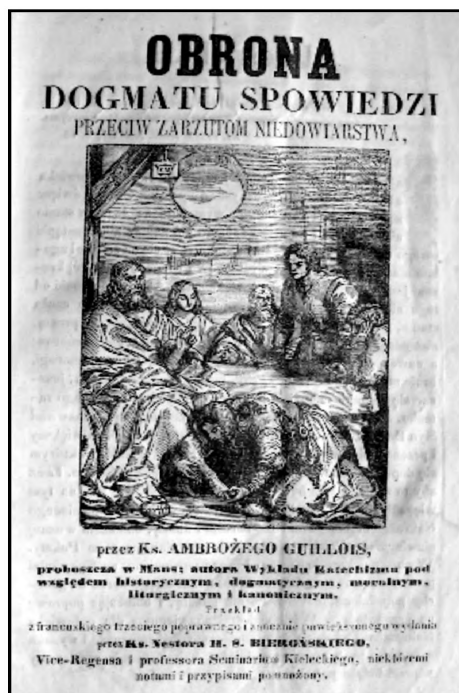
Spraw finansowych dotyczy również reskrypt biskupa kujawsko-kaliskiego zakazujący przyjmowania zapisów i darowizn przez kościoły oraz zakony bez zgody komisji rządowej, stanowiący załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Kaliskiego.

Zagospodarowania cmentarzy dotyczą m. in.: pisma Konsystorza Generalnego Kaliskiego w sprawie stanu cmentarzy w dekanacie; reskrypt Rządu Gubernialnego Kaliskiego w kwestii anszlagów na ogrodzenia cmentarzy, stanowiący załącznik do pisma komisarza obwodu sieradzkiego; reskrypt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchowych odnoszących do sadzenia drzewek morwowych na cmentarzach, stanowiący załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Kaliskiego.

W związku z zagrożeniem epidemiologicznym wydano reskrypt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchowych w sprawie zakazu pochówku zmarłych w kościołach, stanowiący załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Kaliskiego, oraz reskrypt gubernatora cywilnego warszawskiego w kwestii zachowania środków ostrożności przy pochówku zmarłych na cholere, stanowiący załącznik do pisma Konsystorza Generalnego Kaliskiego.

Jednostka o sygn. 348 została opisana w inwentarzu pt. *Akta dotyczące prenumerat z datami skrajnymi 1837–1867*. Oryginalny tytuł, znajdujący się na okładce jednostki, brzmi podobnie *Akta t[yczące] s.[ię] prenumerowania dzieł i pism różnych*. Jednostkę tę stanowi poszyt w okładce z kartonu, składający się ze składek zszytych niemi widocznymi na grzbiecie woluminu. Poszyt składa się z 195 kart (ponumerowanych w 2009 r.) koloru białego i szaroniebieskiego, różnego formatu, niektóre z pieczęciami lakowymi lub tuszowymi. Jednostka o wyżej określonych ramach chronologicznych nie zawiera pism z lat 1838–1839, 1841–1850, 1852. Zawarte w niej akta dotyczą prenumeraty czasopism i różnych wydawnictw książkowych. Podobnie jak w wyżej opisanych woluminach szczerunkowo zachowana pierwotna paginacja świadczy, że poszczególne dokumenty zostały wyłączone z różnych plików akt i uformowane w jeden poszyt w układzie chronologicznym.

Poszyt zawiera pisma pochodzące od administracji świeckiej (nieliczne), Konsystorza Generalnego Kaliskiego (najwięcej), ponadto redakcji czasopism i wydawnictw, a także brudnopisy pism (odpowiedzi dziekana), pisanych zazwyczaj na wolnych kartach lub na wolnych miejscach oryginałów pism przyjmowanych przez dziekana. Oprócz dokumentów rękopiśmiennych spotyka się także drukowane (prospekty planowanych wydawnictw, zob. fot. 4).

Fot. 4. Drukowany prospekt publikacji,
wszyty w akta dziekańskie
Źródło: ADWł, Akta dekanalne z okresu
diecezji kujawsko-kaliskiej, Dekanat
szadkowski, sygn. 348, k. 13

Kilka dokumentów z lat 1837–1840 dotyczy prenumeraty narzuconego proboszczom przez władze zaborcze „Dziennika Urzędowego Gubernialnego” [Kaliskiego] (k. 3–6) oraz w 1862 r. prenumeraty „Dziennika Praw” (k. 165).

Cała pozostała dokumentacja odnosi się do prenumeraty czasopism i dzieł o tematyce religijnej. Najwięcej dokumentów z lat 1851–1862 poświęconych jest sprawie promocji przez władze kościelne (administratora, a potem biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej i Konsystorza Generalnego Kaliskiego) ukazującego się od 1841 r. czasopisma „Pamiętnik Religijno-Moralny”¹³. Początkowo był on usilnie zalecany duchowieństwu, ale z powodu małej skuteczności tej agitacji administrator diecezji w 1855 r. narzucił obowiązkową prenumeratę tego periodyku proboszczom wszystkich parafii, powołując się na rozporządzenie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych. Późniejsze, dokonywane przez dziekana, rozliczenia należności za prenumeratę czasopisma powtarzają się każdego roku, podobnie jak korespondencja w sprawie niektórych kapłanów z dekanatu szadkowskiego, uchylających się od opłacania należności za prenumeratę. Pisma z lat 1862–1866 dotyczą promowanego przez władze kościelne w miejsce zlikwidowanego pamiętnika – „Przeglądu Katolickiego”, który zyczliwiej został przyjęty przez duchowieństwo dekanatu. W latach 1858

¹³ M. S., *Pamiętnik Religijno-Moralny*, [w:] *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 29–30, Warszawa 1913, s. 333–334.

i 1860 zachęcano duchownych dekanatu do propagowania „Czytelni Niedzielnej”, tygodnika dla rzemieślników, wychodzącego w latach 1856–1860 (k. 82, 125), co nie przyniosło jednak spodziewanego efektu.

Do periodyków należy zaliczyć także wspomniane wyżej rubryce, rozprawiane przez konsystorz kaliski za pośrednictwem dziekanów, o czym zaświadczają zachowane w omawianym poszycie coroczne rozliczenia należności za ten periodyk.

Pozostałe pisma dotyczą promocji przez władze kościelne wydawanych wówczas dzieł o treści religijnej (często wielotomowych), z dołączonymi czasem ich prospektami. Znalazły się wśród nich m. in. następujące publikacje: *Biblia łacińsko-polska, czyli Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* w przekładzie J. Wujka z komentarzem Menochiusza (t. 1–4, Wilno 1861–1864), J. Gaume’a *Zasady i całość wiary katolickiej* (t. 1–8, Warszawa 1852–1855), tegoż *Dzieje życia rodzinnego wszystkich starożytnych i tegoczesnych ludów* (t. 1–2, Warszawa 1958–1859), A. Guilloisa *Obrona dogmatu spowiedzi przeciw zarzutom niedowiarstwa* (Warszawa 1854), tegoż *Wykład historyczny, dogmatyczny, moralny, liturgiczny i kanoniczny wiary katolickiej, czyli teologia dogmatyczna i moralna* (t. 1–4, Warszawa 1857–1958), J. Gaume’a *Przewodnik dla spowiedników* (t. 1–2, Warszawa 1860), J. Schmida *Zasady wiary katolickiej przykładami historycznymi objaśnione, czyli katechizm historyczny* (Warszawa 1855), A. Martineta *Filozofia katechizmu katolickiego* (Wilno 1861) – mylnie zaanonsowane jako *Filozofia Składu Apostolskiego* (k. 153), T. Wszelakiego *Rys chronologiczny historii świętej* (Warszawa 1856), L. Rogalskiego *Pamiętka katolicka, czyli zbiór pism i zdań religijnych przykładami wspartych* (Warszawa 1856), A. Lipnickiego *Zasady kaznodziejstwa, czyli nauka opowiadania słowa Bożego* (t. 1–2, Wilno 1860), J. Komperdy *Kazania świąteczne i niedzielne całego roku* (Kraków 1858); tegoż *Kazania przygodne, odpustowe, pogrzebowe exhorty* (Kraków 1862), R. Zientarskiego *Muzyka kościelna, chóralna i figuralna, używana przy obrządkach Kościoła rzymsko-katolickiego* (t. 1–5, Warszawa 1861–1864), J. Alzoga *Historia powszechna Kościoła* (t. 1–6, Warszawa 1855), M. Bulińskiego *Historia Kościoła powszechnego* (t. 1–6, Warszawa 1860–1866), J. Gaume’a *Historia katakumb, czyli Rzym podziemny* (Warszawa 1854), J. Długosza *Opera omnia* (t. 1–14, Kraków 1863–1887), F. Krajewskiego *Książka Kordecki w obronie Częstochowy w roku 1655. Poemat historyczny* (Warszawa 1860).

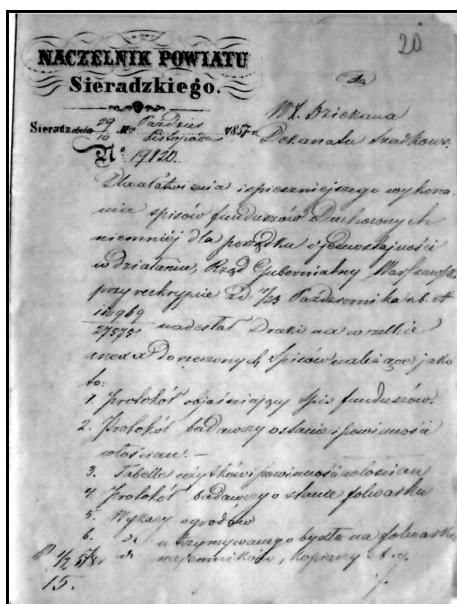
Przełożeni zachęcali duchowieństwo do kolportowania wśród swoich parafian publikacji o charakterze dewocyjnym oraz z zakresu medycyny ludowej. W poszycie znajduje się oferta nabywania gotowych zestawów książek do biblioteczek parafialnych, rozprawdzanych przez Celsa Lewickiego, księgarza warszawskiego (k. 151).

Skuteczność tej promocji można sprawdzić tylko w odniesieniu do niektórych z proponowanych wydawnictw na podstawie pozostałych w brudnopisie kilku odpowiedzi dziekana, zgłaszającego listę kapłanów chętnych do nabycia

poszczególnych dzieł. Być może w aktach konsystorza kaliskiego zachowały się oryginalne odpowiedzi dziekana, które pozwoliłyby dokładniej prześledzić tę sprawę.

Jednostka o sygn. 349 została opisana w inwentarzu pt. *Spis majątków duchownych dekanatu* z datami skrajnymi 1856–1860. Oryginalny tytuł (wraz z sygnaturą), znajdujący się na okładce jednostki, brzmi podobnie *Akta w przedmiocie spisu majątków duchownych dekanatu szadkowskiego. N° 42*. Jednostkę tę stanowi poszyt w okładce z papieru, składający się ze składek zszytych niemi widocznymi na grzbiecie woluminu. Poszyt składa się z 83 kart (ponumerowanych w 2009 r.) koloru białego i szaroniebieskiego, różnego formatu, niektóre z pieczęciami lakowymi lub tuszowymi.

Poszyt zawiera pisma pochodzące od władz kościelnych (Konsystorza Generalnego Kaliskiego i biskupa kujawsko-kaliskiego), administracji świeckiej (zob. fot. 5), a także brudnopisy pism wysyłanych (odpowiedzi dziekana). Układ akt jest chronologiczny z odstępstwami od tego porządku.

Fot. 5. Pismo adresowane do dziekana szadkowskiego z nadrukiem blankietowym wystawcy, tj. naczelnika powiatu sieradzkiego

Źródło: ADW1, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, Dekanat szadkowski, sygn. 349, k. 20

Poszyt powstał w wyniku zarządzonego przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych w 1853 r. opisu stanu majątków duchownych w Królestwie Polskim. Zebrane pisma pozwalają prześledzić realizację tego przedsięwzięcia w dekanacie szadkowskim. Wynika z nich, że według postanowień rządowych, spisu miała dokonać bezpłatnie komisja (delegacja) złożona z powołanych z urzędu następujących osób: (1) duchownego wyznaczonego przez władzę diecezjalną (przeważnie dziekana dekanatu), (2) urzędnika administracyjnego, wyznaczonego przez urząd gubernialny (w osobie wójta lub

burmistrza), (3) proboszcza parafii lub przełożonego klasztoru, (4) członków dozoru kościelnego, a w przypadku parafii w dobrach rządowych – asesora ekonomicznego (k. 3, 27). W dekanacie szadkowskim takie delegacje skompletowano w lipcu 1857 r. (k. 10–13).

Spisów według postanowień rządowych, na podstawie dokumentów dostarczonych przez duchownych, miał dokonać urzędnik administracyjny (k. 66v), jednak cały ciężar tego pracochłonnego zadania (fachowiec w tej dziedzinie przewidywał ok. miesiąca pracy na opisanie średniej parafii – k. 27v) spadł na dziekana szadkowskiego. Większość pism zgromadzonych w tym poszycie z lat 1856–1860 to korespondencja w sprawie wykonania opisów majątków duchownych (parafialnych i klasztornych). Urzędnicy świeccy, a przede wszystkim naczelnik powiatu sieradzkiego (22 pisma) nieustannie ponagłali dziekana, grozili karami i takie wielokrotnie nakładali. Ponaglenia słał także Konsystorz Generalny Kaliski. Dziekan, wobec oporu niektórych proboszczów i nagminnego uchylania się od swoich obowiązków przez urzędników wchodzących w skład delegacji, był całkowicie bezradny. Mimo że zaangażował dwóch kapłanów ze swego dekanatu do współpracy przy oszacowywaniu majątków duchownych, to i tak w połowie 1860 r. spis nie był jeszcze ukończony.

Warto zwrócić uwagę na pisma wskazujące na ciągłe zmiany w zasadach opisywania majątków, inspirowane zarówno przez władze kościelne, jak i wprowadzane przez władze zaborcze w wypełnianiu drukowanych formularzy. Przydatna jest drobiazgowa instrukcja Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z 20 lutego 1856 r. dla delegacji dokonujących spisu (k. 70–74) oraz wytyczne w tej sprawie Konsystorza Generalnego Kaliskiego z 8 czerwca 1859 r. (k. 77–78).

Opisane jednostki archiwalne zawierają głównie regulacje prawne, komunikowane przez zwierzchników dziekanowi szadkowskiemu, który przekazywał je następnie podwładnym w dekanacie. Korespondencję wysyłaną i odbieraną przez dziekana obrazują dwa dzienniki dziekańskie. Dzięki nim, choć pobieżnie, dowiadujemy się o najważniejszych sprawach dekanatu, załatwianych przez tego urzędnika. Dokumentów, zawierających informacje o dekanacie szadkowskim, jest stosunkowo niewiele, a dotyczą one m. in. obsady personalnej probostw oraz majątku kościelnego. Często opisują planowane wydarzenia w dekanacie, jak np. uroczystości jubileuszowe czy kongregacje. Raporty lub inne dane zebrane z dekanatu przez dziekana trafiały bowiem do akt Konsystorza Generalnego Kaliskiego.

Zakres chronologiczny opisanych akt jest wąski i obejmuje lata 1800–1867. Wynika to ze wzrostu produkcji aktowej kancelarii dziekana w podanym okresie oraz przykładania większej wagi do zabezpieczania i przechowywania akt.

Niemal wszystkie jednostki zakwalifikowane w archiwum do akt dekanatu szadkowskiego powstały w kancelarii dziekana. Świadczą o tym oryginały wpływów kierowane do dziekana, jego kurendy i brudnopisy pism dziekana.

Wątpliwości pojawiają się przy ustalaniu pochodzenia opisu parafii Strońsko, który mógł być poszytem znajdującym się pierwotnie w aktach Konsystorza Generalnego Kaliskiego. Opisane akta, w większości na kartach dokumentów z okresu do 1853 r., opatrzone parafem dziekańskim X.J.G. (ks. Jan Gawęczyk). Mimo iż zostały uporządkowane, starannie opisane, oprawione i zszyte, większość z nich nie znalazła się w wykazie akt dziekańskich z 31 stycznia 1854 r., które wspomniany dziekan przekazał następcy.

W spisie z 1854 r., spośród akt opisanych w niniejszym artykule, nie mogły się pojawić jednostki o sygn. 46 i 349 (opisy majątku kościelnego), ponieważ wypełniające je dokumenty powstały później. Spis z 1854 r. wykazuje zbliżoną tematycznie jednostkę, ale z innego roku (pod pozycją nr 59 figuruje *Spis funduszków kościoła parafialnego Strońsko z r. 1845*). Jednostki o sygn. 341 i 342 są wykazane w spisie zdawczo-odbiorczym pod pozycją nr 64 jako *Dzienniki korespondencyjne dwa*. Jednostki te posiadają jednak na okładkach inny numer (sygnaturę), tj. *Nro 3. b* i *Nro 3. a.*, co dowodzi w tym przypadku braku związku numeru pozycji w spisie zdawczo-odbiorczym z 1854 r. z numerem zamieszczonym na okładce woluminu znajdującego się obecnie w archiwum¹⁴.

Jednostka o sygn. 343, zawierająca różne akta dziekańskie, mogła powstać przez połączenie składek pochodzących z innych wcześniej istniejących woluminów. Jednostką o sygn. 344 jest być może poszyt z pozycji 7 we wspomnianym spisie pt. *Akta w przedmiocie spisów funduszków [z r.] 1814*. [liczący kart] 101, który został następnie poszerzony o inne dokumenty.

W spisie zdawczo-odbiorczym z 1854 r. brak akt kongregacji (sygn. 345). Dokument nie wspomina również o aktach związanych z działalnością dozoru kościelnego (sygn. 346), dotyczących cmentarza i pokładnego (sygn. 347) oraz prenumerat (sygn. 348), które były zwykle integralną częścią akt dziekańskich¹⁵.

Można przyjąć, że niewystępujące w spisie z 1854 r. woluminy powstały później. Możliwe, iż nastąpiło to po 1860 r., ponieważ regesty zamieszczone w opisywanych poszytach obejmują pisma do okresu 1858–1861. Regesty te nie uwzględniają już wszytych później pism, bo prawdopodobnie oddają pierwotny kształt jednostek w momencie zszycia (czyli ok. 1860 r.). Być może zatem po spisie zdawczo-odbiorczym z 1854 r. doszło do scalenia składek w brakujące w nim woluminy, które porządkując zaopatrzone również w regesty.

¹⁴ Możliwe, iż sygnatury zamieszczone na okładkach dzienników nadano przy okazji późniejszego spisu zdawczo-odbiorczego. Sygnatury z okładek woluminów zwykle odpowiadały numeracji zamieszczonej przynajmniej w jednym ze spisów zdawczo-odbiorczych. Zob. P. Szkutnik, *Akta dziekana brzeźnickiego 1819–1867. Studium urzędu i dokumentacji*, Łódź 2009, mps, s. 426–506.

¹⁵ Np. w aktach dziekana brzeźnickiego. Zob. Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, Księgi dziekańskie, sygn. KD 32, s. 345–418.

Zapewne niemal wszystkie wyżej opisane jednostki w XIX w. należały do akt dziekana szadkowskiego. Opisany zespół i widniejące w spisie zdawczo-odbiorczym z 1854 r. posyty nie stanowią jednak pełnego obrazu XIX-wiecznych akt dziekana szadkowskiego. Spis z 1854 r. był zapewne niekompletny, ponadto nie jest znana liczba woluminów akt powstałych po 1854 r. Trudno wobec tego precyzyjnie ustalić, jaki procent XIX-wiecznych akt zachował się do tej pory. Spośród należących do opisanego zespołu 10 jednostek, jedynie dwie widnieją w wykazie z 1854 r., który opisuje 83 osobne posyty (lub składki). Po zsumowaniu opisanych w XIX-wiecznym wykazie i zachowanych w archiwum poszytów, liczbę woluminów akt dziekańskich w latach sześćdziesiątych XIX w. można łącznie szacować na co najmniej 91 sztuk, z czego w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku zachowało się (w ramach opisanego zespołu) zaledwie ok. 10%. Część akt dziekańskich znalazła się w innych zespołach. Dziennik dziekana szadkowskiego z drugiej połowy lat sześćdziesiątych XIX w., kontynuowany przez jego sukcesora, znajduje się w aktach dziekana dekanatu łaskiego w Archiwum Archidiecezjalnym w Łodzi¹⁶.

Niezbyt imponujący stan zachowania akt dziekana szadkowskiego nie zmienia jednak faktu, iż są one interesującym elementem bazy źródłowej do badań nad historią regionu.

***

Za udzieloną pomoc autor serdecznie dziękuje ks. Kazimierzowi Rulce, dyrektorowi Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku im. Księży Chodyńskich.

Bibliografia

- Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi, Akta dekanatu lutomierskiego i łaskiego, sygn. 56.
Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, Księgi dziekańskie, sygn. KD 32.
Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, Dekanat szadkowski, sygn. 345–349.
Górak A., *Rosyjska kancelaria akt spraw w urzędach lubelskiej gubernialnej administracji ogólnej w latach 1867–1918*, Lublin 2008.
Jemielity W., *Czwarta część majątku po zmarłych proboszczach w Królestwie Polskim*, „Prawo Kanoniczne” 1994, R. 37, nr 1–2.
Jemielity W., *Dozory kościelne w Królestwie Polskim*, „Prawo Kanoniczne” 1993, R. 36, nr 3–4.

---

¹⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi, Akta dekanatu lutomierskiego i łaskiego, sygn. 56.

- Jemielity W., *Rekolekcje i kongregacje dekanalne duchowieństwa w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej*, „Prawo Kanoniczne” 2002, R. 45, nr 1–2.
- Kukulski J., *Państwo – chłopci – kościół w okresie wielkich reform na ziemiach Królestwa Polskiego w latach 1768–1890*, Piotrków Trybunalski 2007.
- Kwolek J., *Aprobata*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973.
- Librowski S., *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Część I: Rubrycele i schematyzmy diecezjalne. Zeszyt 1: Diecezja augustowska – archidiecezja krakowska*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1971, t. 23.
- M. S., *Pamiętnik religijno-moralny*, [w:] *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 29–30, Warszawa 1913.
- Mencel T., *Wieś pańszczyźniana w Królestwie Polskim w połowie XIX wieku*, Lublin 1988.
- Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1, Warszawa 1900.
- S.[otkiewicz?], *Kommenda*, [w:] *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 10, Warszawa 1877.
- Szkutnik P., *Akta dziekana brzeźnickiego 1819–1867. Studium urzędu i dokumentacji*, Łódź 2009, mps.
- Szkutnik P., *Zespół akt dekanatu szadkowskiego w zasobie Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Część I*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 39–58.
- Wyczawski H. E., *Kongregacje dekanalne w archidiecezji warszawskiej przed stu laty*, „Prawo Kanoniczne” 1968, R. 11, nr 3–4.

SZADEK DECANATE ARCHIVES IN DIOCESE RECORD OFFICE IN WŁOCŁAWEK Part II

Summary

This is the second part of a description of Szadek Decanate historical documents which are held in the Diocese Record Office in Włocławek. The main focus of this paper has been on the contents of the documents and their place of origin. The preserved archives mainly contain legal regulations; there are much fewer documents relating to Szadek Decanate. On the basis of the 19th century register, it can be estimated that the file in its present form contains only about 10% of the documents once existing.